

Шпак О. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЕКОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО РОДИННОГО ДИСКУРСУ

У дослідженні проаналізовано лінгвокультурну експецифіку неінституційного дискурсу Великої Британії та США. Статтю присвячено вивченню екологічності англомовних комунікативних контактів у побутовій сфері. Зокрема, розглянуто парентальний й матримоніальний типи родинного дискурсу. Проаналізовано мовленнєві та немовленнєві засоби контакту у фазах контактовстановлення, контактотримання й контактоторозмикання в ординарних, неординарних та екстраординарних ситуаціях контактування батьків і дітей, чоловіка й дружини. Особливу увагу зосереджено на аналізі специфіки екологічності спілкування в побутовому дискурсі та порушенні гармонійності комунікативних контактів членів англомовних родин. У результаті дослідження на основі аналізу функцій висловлювань у комунікації членів родини виокремлено унісонний екологічний контакт «плюс-полярність» і дисонансний неекологічний контакт «мінус-полярність» як маніфестація полярності в реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ у родинному дискурсі. Вивчено функції унісонного та дисонансного типів контакту, а також співвідношення унісонного екологічного й дисонансного неекологічного типів контакту в родинному матримоніальному та парентальному дискурсах. Екологічний контакт являє собою гармонійне спілкування заради безконфліктної, узгодженої, кооперативної взаємодії. Виявлено принципи екологічності спілкування суб'єктів англомовного родинного дискурсу. Традиційна увічливість і нормативні установки англійської мови, спільної для всіх членів національного колективу, створюють необхідну екологічну базу для того, щоб способи та прийоми контактування були ефективними, посилювали комунікативні позиції адресанта під час спілкування, налаштовували на компромісні дії й загальну підтримку родинних стосунків мовців.

Ключові слова: дисонансний, екологічний, комунікативний контакт, матримоніальний дискурс, неекологічний контакт, парентальний дискурс, фаза контакту, функція, унісонний.

Постановка проблеми. Увагу науковців, що працюють у річищі еколінгвістики (А. Стиббе, В. Шаховський, Н. Солодовникова, Е. Морозова та багато інших), привертають екологічні особливості функціонування мовних одиниць у різних типах дискурсів, що визначаються культурою мовців, гендерним і віковим аспектом, належністю до певного соціального класу, родини тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еколінгвістика порушує питання загальнолюдських цінностей, оскільки передбачає формування екологічної свідомості, високий рівень культури мовленнєвої поведінки, у тому числі володіння мовним етикетом, здатність контролювати негативні емоції й направляти енергію слова на підтримку та розвиток духовності й морально-етичних цінностей [13, р. 5–16; 14]. Вивчення спілкування в межах англомовної родини (С. Баранова, А. Бігарі, О. Бровкіна, О. Мельник, А. Пахаренко та інші) з метою розкриття механізмів продукування ефективного дискурсу вбачаємо актуальною сучасною науковою проблемою.

Постановка завдання. Структура і зміст висловлювань формуються під впливом широкої сукупності контекстних чинників, у тому числі й екологічних. Національна специфіка, культурні домінанти суспільства та норми спілкування англійців зумовлюють вибір способів і засобів комунікативних контактів, тому метою дослідження є виявлення екологічної специфіки контактування в побутовій сфері, вільній від жорстких рамок інституційної клішованості.

Тож об'єкт вивчення становить побутовий родинний дискурс, який далі розподіляється в роботі на такі підтипи, як парентальний і матримоніальний.

Предметом є мовленнєві й немовленнєві засоби комунікативних контактів батьків і дітей, чоловіків і дружин англомовного середовища.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до принципу екологізму, мова тлумачиться як засіб організації суспільства й розумового освоєння дійсності, тому вивчення мовлення людини

пов'язане із середовищем її побутування [10]. Соціальні та культурні чинники формують умови для існування комунікації індивідів і спільнот.

Мова є потужним засобом впливу на когнітивне середовище існування людини, здатним опосередковано впливати й на її фізичний стан [10], оскільки екологічність у спілкуванні – це передусім доброзичливість, взаємоповага, увічливість і толерантність, прагнення до розуміння й прийняття позиції партнера, уникання негативних оцінок, якісний відбір теми спілкування, уміння слухати й не перевтомлювати співбесідника, логічність у розгортанні тексту тощо [10; 13, р. 5–16; 14].

Комунікативна категорія КОНТАКТ, яка органічно пов'язана з комунікативною категорією ВВІЧЛИВІСТЬ [7], організує та регулює комунікативні дії мовців в англomовному суспільстві; її основу становить поняття *contact* – одиниця комунікативного процесу, фрагмент дискурсивної взаємодії, спосіб спілкування за допомогою лінгвальних та екстралінгвальних засобів у конкретних ситуаціях, які відрізняються конфігураціями ролей суб'єктів певного типу дискурсу та їх настановами на гармонізацію або дисгармонізацію стосунків, що й відображається у висловленнях мовців [12, с. 41–43].

Комунікативний контакт відбувається в трьох фазах: установлення, підтримання та розмикання залежно від типу комунікативних ситуацій: 1) ординарні (звичайне, повсякденне спілкування); 2) неординарні (ускладнені комунікативні ситуації, часто дисонансний контакт, що вибивається з унормованого повсякдення); 3) екстраординарні (ситуації, що містять загрозу для життя людини) [12, с. 41–43].

Унісонний контакт «плюс-полярність» як маніфестація екологічної комунікації становить гармонійне спілкування мовців заради безконфліктної, кооперативної, узгодженої взаємодії. Дисонансний контакт «мінус-полярність» визначається як комунікативний збій у спілкуванні в силу ситуативних чинників або індивідуально-психологічних установок суб'єктів дискурсу, налаштованих на дисгармонізацію відносин [12, с. 41].

Дискурс [4; 5] як мовно-розумова діяльність розглядається в сукупності лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників і закріплений у формі текстів, усних чи письмових. Дискурс родинного спілкування виокремлюється за побутовою сферою комунікації й поділяється на більш «дрібні» дискурси: **парентальний** – дискурс дітей і батьків, дискурс сиблінгів, **матримоніальний** – дис-

курс подружжя тощо [1; 2; 3; 6; 8]. В особистісно-орієнтованому типі дискурсу мовець виступає як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу, а не як представник певного соціального інституту [4]. Специфіка побутового спілкування відображена в дослідженнях розмовної мови, яка є природним вихідним типом дискурсу, органічно засвоєваним із дитинства, завданням якого є підтримання контакту та вирішення повсякденних проблем, розв'язання суто практичних завдань. Іноді вербальне спілкування членів родини лише доповнює невербальне й мовці висловлюють думки пунктирно, спонтанно, порушуючи логіку й структурну оформленість висловлювання. Члени родини, знаючи інтереси, звички, ставлення та переконання один одного, можуть навіть передбачити можливі реакції в розмові. Контакт у родинному колі найчастіше всього тісний, такий, що проявляє емоційний запас, глибокий духовний зв'язок, взаєморозуміння, екологічність у повному сенсі цього слова [1; 2; 3, с. 32–39].

Родинний дискурс є культурно-специфічним, тобто таким, що демонструє національні й етнічні особливості. Норми контакту в англomовному парентальному й матримоніальному дискурсі відображають також етичні правила та мораль мовленнєвої поведінки англomовного суспільства, маніфестують норми екологічності контакту в цілому. Тактовне (“*tact*”) ставлення до співрозмовника з метою запобігання нанесенню образи утворює не тільки фундамент інформаційно-регулятивної компетенції та комунікативну норму, а й національну цінність англomовців. Доведено, що англійській лінгвокультурній спільноті притаманна певна замкненість родинних стосунків, важливість її як такої [7; 12, с. 269; 13, с. 123]: родина – домашнє вогнище й ніжність, де людина може знайти укриття від агресивного світу [12, с. 149, с. 75], прихисток у бурливому морі життя: “*The family is a heaven in a heartless world*” (English proverb); “*To us, family means putting your arms around each other and being there*” (Barbara Bush); “*The happiness of the domestic fireside is the first boon of Heaven*” (Thomas Jefferson, 1813) [12, с. 114].

Суб'єкти матримоніального дискурсу, заснованому на ідеї прагнення до злагоди, добре обізнані про характерні особливості й звички одне одного. Бесіда чоловіка і дружини – це типова комунікативна ситуація, яка визначається не лише вербальними, а й дискурсивними властивостями [12, с. 206], характеризується підвищеною комунікативністю, простою побудовою діалогу,

концентрацією на тематиці побутової сфери, послідовному або відстроченому узгодженні реплік, довільності у відборі лексичних засобів, неповними конструкціями, компліментами, жартами, переважанням експресивних висловлень, а також мімічних, просодичних компонентів комунікації, відкриттям душі як кульмінацією спілкування [12, с. 85].

(1) *The doctor said, "I think we had better ask your husband to come up now".... He shouted, "A boy!" and leaped to his feet... He bounded up the stairs two at a time, entered the bedroom and took both his wife and baby in his arms. He kissed them both and said, "This is the proudest and happiest day of my life... You don't know what this means for me, Win! Can I 'old the baby?"*

She silently handed him over. Ted sat at the edge of the bed, and cradled the baby awkwardly in his arms... "Well, I don't recon to know much about babies, but I can see as how this is the most beautiful in the world. What's we going to call him, luv?"

Winnie took a large shuddering breath and said, "You choose, Ted, luv. He's yours".

"We'll all him Edward then. It's a good ol' family name... He is my son Ted" (J. Worth, Call the Midwife, p. 267).

Наведений фрагмент комунікативного контакту в неординарній ситуації матримоніального дискурсу ілюструє першу зустріч чоловіка зі своєю дружиною та щойно народженим сином. У функції контактовстановлення вжиті експресиви, вигуки, кінесичні, проксемічні та просодичні компоненти комунікації. Адресант розвиває контакт за допомогою питального речення *Can I 'old the baby?* та звертається на скорочене ім'я *Win* і ласкаве прізвисько *luv*. Чоловік уживає синтаксичні та лексичні повтори, висловлення у функції схвалення, велику кількість оцінних лексичних одиниць, прикметників у найвищому ступені, речення з негативною часткою *You don't know what this means for me*, *Well, I don't recon to know much about babies*, які передають його піднесення та бурхливу радість *the proudest and happiest day of my life*, *the most beautiful in the world*. Психологічний стан чоловіка передається дружині. Вона підтримує контакт невербально *She silently handed him over*, а потім за допомогою імперативних висловлень у функції згоди, підкорення та підтримки реноме адресанта *You choose, Ted, luv. He's yours*. Узгодженість реплік при прийнятті комунікативної ініціативи свідчить про налаштованість комунікантів на гармонійний розвиток міжособистісних відносин. Підтримувальний

характер реплік-реакцій, передбачуваних та очікуваних, відповідає мовленнєвій нормі спілкування й робить контакт між чоловіком і дружиною унісонним та екологічним.

Серед засобів і прийомів підтримання принципів екологічності комунікативного контакту в англomовному матримоніальному дискурсі такі: звертання через називання адресата на ім'я або ласкаве прізвисько *Darling, Honey*; вибір спільної теми й емотеми для розмови; відбір стилістичних засобів відповідно до ситуації; позитивне оцінювання *It smells delicious*; заохочення до розмови через прагнення встати на позицію партнера *You're right*; спільне переживання викладених співрозмовником фактів; скоординовані дії щодо створення позитивного емоційного фону; солідаризація та співпраця в діях *Shall I help you?*; демонстрація вміння слухати й не перевтомлювати адресата; взаємна толерантність, повага та ввічливість; емоційні «погладження» *So caring and helpful*; дотримання рівних комунікативних прав; згадування приємних моментів минулого; планування спільного майбутнього; уживання подружньої домашньої мови. Великого значення також набувають невербальні компоненти комунікації: лагідні торкання, обійми, поцілунки, інтонація тощо. Додержання принципів екологічного спілкування в матримоніальному дискурсі сприяє позитивному впливу на спілкування подружжя, підтримці та розвитку міжособистісного тісного контакту, маніфестує взаємну повагу, толерантність, підтримку, запобігає виникненню конфліктних ситуацій у родині.

Розуміння дискурсу як складної системи зумовлює необхідність урахування всіх параметрів, релевантних для досліджуваного об'єкта. Механізми реалізації неекологічного контакту «мінус-полярність» у матримоніальному дискурсі діють на фоні психологічно ускладнених ситуативних чинників, що формують негативну диспозицію суб'єктів комунікативного контакту в особистісно-орієнтованих відносинах. Серед принципів порушення екологічності виявлено такі: нехтування комунікативними інтересами партнера, комунікативні невдачі, непорозуміння; використання негативних оцінок *a fool, a blockhead*, нанесення образ *I find that offensive*, висловлення обурення *I am speechless, what is it to you*, звинувачення й осуд, зайва категоричність, висування в центр уваги власного «я», грубість, пейоративи, інвективи особливо з боку чоловіків *I'm very annoyed with you, you got me up to here! shut up*, неповага, зарозумілість, нехтування

обов'язками, особливо з боку жінок *Get lost*. Дисонансний контакт виокремлено на основі таких функцій висловлень у ситуаціях контакту, як функція порушення мовленнєвих норм, функція емоційної розрядки та висловлення обурення, функція негативної оцінки й викриття; функція звинувачення та осуду; функція заборони; функція грубого переривання співбесідника.

У родинному парентальному дискурсі, що є заснованим на ідеї виховання гідної людини та громадянина, і батьки, і діти реалізують свої асиметричні статусні ролі, тому важливу роль при актуалізації виховного впливу відіграють висловлення повчальної семантики й аргументоване переконування [1, с. 126–129; 6, с. 148]. Перешкоджання порушенню норм, шкідливим звичкам, невідповідним діям дітей, у свою чергу, може призводити до ескалації конфлікту, що спричинює емоційні реакції – злість, розчарування, ненависть, зневагу, страх, почуття провини, протистояння [9, с. 240–246]. Дитина, будучи добре знайомою зі своїм співрозмовником, іноді дозволяє собі демонструвати гнів та авторитарність [11, с. 227–230]. На думку одного з батьків у матеріалі, що вивчався, головними принципами вдалого батьківства є сталість, терпіння, розуміння, любов: *I guess I've had to think a lot about whatever it is that makes somebody a good parent: constancy, patience, understanding ... love* (Kramer vs Kramer).

Терпіння й позитивні емоції, заряджені креативною енергією, покращують відносини в родині з дітьми, що відображається на загальній атмосфері родинного життя та робить комунікативні контакти між батьками і дітьми більш ефективними.

(2) *It seemed like a party, they all looked so happy. Older children were carrying tiny ones around, some of them were playing out in the street, some of them were doing what might have been homework. There was absolutely no discord among them and in all the contact I had with this family, no fighting, no nasty temper was ever in evidence* (Jennifer Worth. *Call the Midwife*, p. 133).

Екологічність комунікативних контактів залежить насамперед від стримування негативних емоцій. Серед інших принципів екологічності контакту між батьками і їхніми дітьми, виявлених на основі вивчення функцій висловлення, є такі: у фазі контактостановлення: зменшувально-пестливі звернення *Dear! Sweetheart! My love*; вибір спільної дії тощо; позитивне оцінювання, жарти; заохочення до відвертої розмови *What are*

you thinking about? Do you feel like talking? Mind if I enter for a moment?, примирення; *Billy, I promise I'll never do that to you again, okay?*, уживання емоційно забарвленої лексики позитивної семантики *Don't you fret, my luvy*; експресивні висловлення позитивної або негативної семантики *It's (un)acceptable*; емотивно-оціночні фрази *Good; You're right, It's correct; Absolutely; Interesting* тощо. У фазі контактопідтримання: висловлення у функціях підтримки, утішання; солідаризації; демонстрація вміння слухати; стримування негативних емоцій; емоційні «погладження» *That's okay! you'll be great*; дотримання рівних комунікативних прав і паритетності контакту; утримання від осуду, відкритої заборони, залякування, звинувачення, ображення, обманювання, нав'язування, порівняння з іншими, байдужості, ігнорування, нагадування про сумні події; недопустимість вольового натиску, перебивання, маніпулювання, погроз, домінування, авторитарності тощо. У фазі контакторозмикання: культивування позитивних емоцій; згадування приємних моментів минулого; планування спільного майбутнього та спільно проведеного часу *I'll remember this moment for the rest of my life*; уживання «домашньої мови»; висловлення турботи про членів родини й домашніх улюбленців; уживання фатичних конвенційних етикетних висловлень *I'll watch it; I'll be up; I'll miss you*. Неєкологічність контакту в парентальному дискурсі виокремлено на основі таких функцій, як функція порушення мовленнєвих норм, функція погрози, функція негативної оцінки, функція звинувачення, функція емоційної розгрузки, функція тиску тощо. Для дитини наявність спільних рис із батьками є елементом усвідомлення себе частиною родини, що демонструється передусім через спільність мови, наприклад: розмовні еліптичні експресивні висловлення, жартівливі форми привітання, рифмовки, фразеологізовані одиниці у функції емоційно забарвленої реакції на певні ситуації спілкування.

Висновки і перспективи. Щоб відповісти на якісно нові суспільні виклики, зумовлені динамічністю соціальних процесів, нестабільністю навколишнього середовища, необхідні ефективні методи. Еколінгвістичний підхід здатний висвітлити їх завдяки потужному експланаторному потенціалу [10]. За результатами дослідження, унісонний екологічний контакт в англійському матримоніальному дискурсі становить 68%, дисонансний – 32%, що характеризує його як дискурс мовців, налаштованих на співпрацю

у вирішенні повсякденних завдань. Екологічний контакт в англomовному парентальному дискурсі становить 73%, що маніфестує налаштованість батьків і дітей на розвиток довірливих відносин у родині. Екологічний контакт як у родині, так і в суспільстві у цілому, де родина – це первинний осередок суспільства, уважаємо інструмен-

том підтримки спільності, засобом мирного співіснування людей.

Серед перспектив дослідження – вивчення комунікативних контактів сиблінгів під кутом зору еколінгвістики, а також аналіз мовленнєвої креативності в англomовному парентальному дискурсі.

Список літератури:

1. Баранова С. В., Проценко О. В. Утішання в парентальному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. Вип. 49. С. 126–129. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/2492>.
2. Бігарі А. А. Дискурс сучасної англomовної сім'ї: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2006. 21 с.
3. Бровкіна О. В., Баранова О. Родина vs дискурс. *Psycholinguistics*. 2019. № 25 (2). С. 31–39.
4. Карасик В. И. О типах дискурса. URL: <http://ruslang.isu.ru/education/discipline/philology/disrurs/material/material>.
5. Кашкин В. Б. Дискурс : учебное пособие. Воронеж, 2004.
6. Козлова В. В. Реалізація комунікативної ініціативи в англomовному парентальному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог : Видавництво НаУОА, 2017. Вип. 67. С. 148–151.
7. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации. *Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций*. Москва, 2009. 512 с.
8. Мельник О. М. До проблеми вивчення комунікативної поведінки учасників англomовного сімейного дискурсу. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. Вип. 16. С. 196–199.
9. Осовська І. М. Стратегії і преферентні тактики парентального німецькомовного дискурсу. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 16. 2010. С. 240–246.
10. Пасинок В. Г., Морозова О. І., Самохіна В. О. Еколінгвістичний підхід до аналізу іноземних мов та педагогічного процесу їх навчання у українських вишах / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/.pdf>.
11. Пахаренко А. В. Вербалізація авторитарної поведінки дитини в англomовному побутовому діалогічному дискурсі. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Вип. 138. С. 227–230.
12. Самохіна В. О., Шпак О. В. Екологія контакту в англomовному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 220 с.
13. Скрипник І. Ю. Родинні цінності у дзеркалі паремій : зіставний аспект (на матеріалі англійської та української мов). *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2012. № 1002. С. 118–124.
14. Шаховский В. И., Солодовникова Н. Г. Экологическая функция языка. *Экология русского языка : материалы 2-й Всерос. научн. конф.* Москва, 2009. С. 5–16.
15. Stibbe A. Language, Ecology and the Stories We Live. London : Bigbang, 2015. 210 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Worth J. Call the Midwife. Orion Books LTD, London. 2002. 340 p.
2. Kramer against Kramer. URL: www.imsdb.com/scripts/Kramer-vs-Kramer.html.

Shpak O. V. THE ECOLINGUISTIC SPECIFICITY OF ENGLISH FAMILY DISCOURSE

This study analyzes the linguistic and cultural ecospecificity of the non-institutional discourse of the United Kingdom and the United States. The article is focused on the study of English-language communicative contacts in family discourse from the point of view of ecological linguistics. In particular, parental and matrimonial types of family discourse are considered. Speech and non-speech means of contact in the phases of contact-opening, contact-supporting and contact-closing in ordinary, non-ordinary and extraordinary situations of communication between parents and children, husbands and wives are analyzed. Particular attention is paid to the analysis of the specificity of eco-communication in everyday discourse and the violation of the harmony of communicative contacts by members of English-speaking families. As a result of the study, based on the analysis of the functions of utterances in the communication of family members, the unison ecological contacts "plus-polarity" and the dissonant

non-ecological contacts “minus-polarity” as a manifestation of the communicative category CONTACT in family discourse have been singled out. The functions of unison and dissonant types of contacts, as well as the ratio of unison ecological and dissonant non – ecological types of contacts in parental and matrimonial discourses have been elucidated. Ecological contact is a harmonious communication for the sake of conflict-free, coordinated, cooperative interaction. The principles of ecological communication of the subjects of the English-speaking family discourse have been determined. Traditional politeness and normative attitudes of the English, common to all members of the national group, create the necessary ecologically-proved framework for the effective methods and techniques of communication, strengthen the communicative position of the addressee during communication, adjust to a compromise and general support between speakers in family relations.

Key words: *communicative contact, dissonant, ecological, function, matrimonial discourse, non-ecological, parental discourse, phase of contact, unison.*